

פעמים רבות: יא ראבנא אירחאמנא (= הוי ה' רחם עלינו) כנזכר, וכף המקלה אחריהם. כמה מהזקנים אמרו תוכחת מוסר אשר המסו גם לב האבן. ככה שינו ושלוש הנערים אחריהם כאמור... אחד הזקנים עמד ואמר... בואו ונכינה קברינו... גם הנשים העומדות סביב בחלונות ועל הגגות שפכו דמעותיהן מים... לקול שאונם נאספו גם גויים רבים ועמדו... דמעת העשוקים והנאנקים לא נפלו ארצה... השמים התקדרו בעבים ומטר נתך ארצה והי גשם שוטף עד שלא יכולנו לצאת מבית-הכנסת אחר תפלת ערבית וכף הליילה ההוא. אז נתקדש שמו הגדול ית"ש והרבה מהגויים האמינו שהיהודים הורידו המטר בזעקם לה' ובאו לברך אותם.⁽⁴³⁾

עוד בדור הקודם האמינו הערבים בתימן, שבידי היהודים מפתחות הגשמים ולפעמים אילצו אותם בכוח להתפלל בעדם על הגשם.⁽⁴⁴⁾

(43) ר' אבן ספיר א', ע' ק"ה.

(44) ר' Brauer, שם, ע' 367. למנהגי הפלאחים בא"י עיין G. Dalman, *Arbeit und*

R. Patai, *HUCA* XIV, p. 265. גם ר' ; *Sitte in Palästina* I, 1, Ss. 133 ff.

מדור נומיסמאטי

בחוברת זו פותחת המערכת במדור נומיסמאטי מיוחד למאמרים, רשימות והערות בענייני מטבעות בכלל, ומטבעות היהודים בפרט. החלטה על-כך כבר נתקבלה לפני זמן-מה. עתה עם ייסוד חוג נומיסמאטי המסונף לחברה העברית לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה (ר' להלן בחוברת זו) תהיה נודעת למדור זה חשיבות מיוחדת גם ככמת-בטאון לחוג הנ"ל. —

המערכת.

מטבע־"הסוכף" של הירודס אגריפא האב

מאת ב. קירשנר

בדרך-כלל רואים בסמל שפּוֹרָס המטבע הידועה של אגריפא הראשון סוכך בעל פיפים או מללים (fringes), סמל לשלטון⁽¹⁾. אך נרקיס דומה כמפקפק במקצת בביאור התמונה כסוכך, מתוך שהוא מוסיף ואומר: אם זהו סוכך באמת⁽²⁾. חוקר המטבעות אקהל⁽³⁾ כבר חשב את הסמל למעין אוהל (tabernacle)⁽⁴⁾.

(1) ר' נרקיס, מטבעות היהודים, מס' 40; ריפנברג, *Ancient Jewish Coins*, מס' 59;

רוג'רס, *Jewish Coins*, מס' 36.

(2) ר' נרקיס, כנ"ל, ע' 68.

(3) ר' Eckhel, *Doctrina numorum veterum*, (לפי Cavedoni, ר' הערה 4).

(4) והשווה גם Cavedoni — Werlhof, *Bibl. Numismatik* I, S. 61;

M. A. Levy, *Geschichte der jud. Muenzen*, S. 81.

כשאתה מסתכל במטבע זו מבלי להיאחו בדעותיהם של קודמים, תגיע אולי לתפישה אחרת לגמרי. לא מן הנמנע שהסוכך הפוך ראשו למטה ורגליו למעלה, והוא עוגן, כלומר עוגן-סוכך או עוגן הקרוי פיטריה. באנציקלופדייה הבינלאומית החדשה מובאת דמות עוגן פיטריה (mushroom form) גם בדרכמה של Appolonia Pontike מהמאה ה' לפסה"נ⁵. ההיסטוריון היווני אריינוס מזכיר (6) שהרומאים השתמשו בתקופה הקדומה של ספנותם בעגנים עשויים שלבכת-סל⁷. עגנים כאלה הדומים בצורתם לסוכך פתוח והפוך והמשמשים עדיין היום להחזקת אניות-אור ומצופים (buoy) נושאים במקום הזרועות מעין פתך ממולא אבנים או שקי-חול להכבדת משקלם. ואפילו אין צורך להפוך את המטבע כדי להכיר את העוגן, שכן אנו מוצאים ציור עוגן הפוך (מלמטה למעלה) גם במטבעות אחרות⁸.

הגעתי לדעה זו גם מתוך שתי סיבות טכניות: א' ה"סוכך" במטבע ראשו מעובה כגולה, שאינה יפה לסוכך, ואולם בעוגן מכוונת הגולה להכבדת המשקל. ב' באחת המטבעות שבאספי, יש לראות ברור בקנה ה"סוכך" פס-ערב, שאין לו שחר בסוכך, אך הוא רגיל בעגנים, גם במטבעות יהודיות.

הנחתי משלבת את המטבע הזאת במערכת המטבעות שקדמו לה (של אלכסנדר ינאי, הירודס האב, הירודס ארכילאוס), שגם בהן טבוע סמל העוגן, דוגמת מטבעות זרות. קשה להגיד על איזה מאורע בחיי אגריפא האב מרמו העוגן. תקופת עלייתו בארץ-ישראל, לאחר שובו מרומא, התחילה בטבריה, שבה כיבד אותו הירודס-אנטיפא הטטרארכוס במשרת ἀγορανόμος (הממונה על השוק, קצין המטרה). לאחר-מכן קיבל מגיוס קליגולה קיסר בשנת 37 אחר ספה"נ את ארצות הירודס-פיליפוס—הבשן, הגולן, הטרקון, החורון, ובשנת 39 אחר ספה"נ את ארצות הירודס-אנטיפא—הגליל ופריאה. כל אלה הן ארצות שאינן שוכנות לחוף הים. רק כשעלה קלאודיוס קיסר לשלטון (בשנת 41 אחר ספה"נ), הצליח אגריפא להרחיב את שלטונו גם על ערי הים, כי הקיסר סיפח אל שטחי ממשלתו גם את ארץ יהודה המרכזית ואת השומרון, ובכללן קיסרי, רשפון (אפולוניה), יפו, אשקלון, אנתידון, עזה. בשנה השישית לשלטונו בשנת 42 אחר ספה"נ, כשעמד במרום גדולתו ושלט על כל ארצות אחוזותיו של הירודס האב, טבע את המטבע הנ"ל (בהוסיפו את התאריך L⁶ = שנה ו' ב'רונן) — אות וסמל לקיום חלומו המלכותי—השגת השליטה גם על הים (העוגן נמצא גם במטבע אחת של בנו אגריפא השני⁹).

אין להשיג על השערה זו, כי לפיה יש לקרוא את הכתובת ΒΑCΙΑΕΩC ΑΓΡΙΑΑ בכיוון מצד שמאל מלמטה לצד ימין למעלה: $\uparrow \rightarrow \downarrow$ ולא כפי שרגילים לקרוא אותה—מצד ימין מלמעלה לצד שמאל למטה: $\uparrow \leftarrow \downarrow$ שכן סדר האותיות הנזכר ראשונה מצוי גם במטבעות אחרות בארץ-ישראל באותה תקופה, כגון מטבעותיהם

5) ר' K. Regling, *The New International Encyclopaedia* I, 1908, p. 530; ועי' גם

Die antike Muenze als Kunstwerk, No. 357

6) ר' 2, 7, V ἀνάβασις

7) ר' REKA, בערך

8) השווה: (מטבעות קיסרין) Hill, *BMC, Palestine*, pl. II, Nos. 8—10. גם L. Anson

בספרו *Numismata Graeca, Greek Coin-Types*, Part V (London 1914) מביא מטבעות

מ-Apollonia (Mysia) המראות את עוגן-הפיטריה בצורה "הפוכה" (מס' 599 ו-600).

9) ר' ריפנברג, כנ"ל, מס' 75.

של הירודס האב BACIAEΩC HPΩΔOY ⁽¹⁰⁾; של ארכילאוס: HPΩΔOY ⁽¹¹⁾; של הירודס אנטיפא: HPΩΔOY TETPAPOY ⁽¹²⁾; של כל נציבי רומא; של הירודס אגריפא הבן; ועדיין במטבעותיו של אלכסנדר ינאי⁽¹³⁾.

(10) ר' ריפנברג, כנ"ל, מס' 30.

(11) ר' נרקיס, כנ"ל, מס' 37; ריפנברג, כנ"ל, מס' 57.

(12) ר' נרקיס, מס' 33; ריפנברג, מס' 46.

(13) ר' נרקיס, מס' 11; ריפנברג, מס' 14.

דבר מטבע של אגריפס המלך

מאת א. ריפנברג

בשנת 1938 פרסמתי מטבע ממתבעותיו של אגריפס, ופירשתי כתיאור מאורע מחיי המלך⁽¹⁾. פרופ' סוקניק פרסם עכשיו⁽²⁾ דוגמה אחרת של אותה מטבע, שהשתמרה במצב טוב יותר, וניכר בבידור, שברקע הציור אינה תלויה שרשרת. כפי ששערתי בסימן שאלה, אלא נמצאת שם בלא ספק דמות שלישית.

פרופ' סוקניק קובע, ששתי דמויות נוסכות נסך על מזבח, שאמנם איננו מצויר; הדמות השלישית היא—לדבריו *camillus* דהיינו, נער או נערה המשרתים בעבודת הקודש. לפי דעתי של סוקניק נטבעה המטבע לכבוד נצחוננו של קלוודיוס קיסר על קאראטאקוס מנהיג הבריטים. והציור מראה את קאראטאקוס השבוי, כשהוא יושב ערום לארץ.

על כך יש לי להעיר:

1. הואיל ואין מזבח בתמונה, לא ייתכן שהכוונה היא לנסיכת נסך.

2. קאראטאקוס נשבה בשנת 351; מכיון שהמטבע שלפנינו כבר נטבעה בשנת 44/43, אין להעלות על הדעת שהוא מתואר כאן כאסיר.

אין לי, איפוא, כל ספק שיש לפנינו מחזה הכתרה, כפי שראינו את דוגמתו גם במטבע אחרת של אגריפס⁽⁴⁾.

(1) ידיעות ה', חוב' ד', תרח"ץ; ור' גם A. Reifenberg, *Ancient Jewish Coins*, 1940 p. 33, No. 60.

(2) קדם ב' (תש"ה), עע' 19—20.

(3) ר' F. Lübker, *Reallexikon*, 1914, S. 200.

(4) ר' F. Madden, *Coins of the Jews*, 1881, p. 136; G. F. Hill, *Cat. of the Grek Coins of Palestine*, 1914, Pl. XLII, 10; A. Reifenberg, *op. cit.*, p. 34. No. 63.